INFLUENȚA LIMBII LITERARE ASUPRA GRAIURILOR POPULARE ROMÂNEȘTI. PREMISE*

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

Chiar de la începuturile studierii științifice a graiurilor populare a fost remarcată influența pe care o exercită asupra acestora limba literară. Această influență, cu urmările ei, a constituit unul din motivele pentru care cercetarea graiurilor s-a impus în lingvistică. Este destul să ne amintim că apelul lui Gaston Paris de a se aduna și clasa principalele tipuri ale graiurilor franceze este motivat prin ruinarea acestora de către limba franceză [1] și că abatele Rousselot, încă din studiul său *Introduction à l'étude des patois* vorbea de „invazia limbii literare" și de dispariția graiurilor [2]. Interesul sporit manifestat în ultimul timp pentru acest studiu [3] se explică, fără îndoială, prin faptul că problema relațiilor dintre limba comună și dialecte se pune cu mai multă acuitate în zilele noastre. Cercetarea a fost favorizată de privirea de ansamblu asupra graiurilor unei limbi oferită de geografia lingvistică ca și de orientarea școlii lingvistice franceze către cerce-

* O formă prescurtată a acestui articol a fost comunicată la al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, București, aprilie 1968, în cadrul secției a IX-a.

[1] *Les parlers de France*, în „Revue des patois gallo-romans", II, 1888, p. 161—174.

[2] „Revue des patois gallo-romans", I, 1887, p. 2, 3; v. și *Les modifications phonétiques du langage. Étudiées dans le patois d'une famille de Celletrouin (Charente)*, Paris, 1891, p. 159, 167, 323.

[3] La congresul de romanistică citat mai sus, în afară de comunicările consacrate acestei teme de la secția de dialectologie și geografie lingvistică, a existat o secție intitulată *Variante literare și variante neliterare*. La alte manifestări internaționale ale lingviștilor problema a fost adesea tratată în cadrul mai larg al relațiilor dintre limba vorbită și limba scrisă sau în legătură cu atlasele lingvistice regionale.

An. lingv. ist. lit., T. 20, p. 117—132, Iași, 1969.

tarea aspectelor actuale ale limbii, în explicarea evoluției căreia s-a acordat o mare importanță factorului social.

Prin însăși concepția fondatorului ei, J. Gilliéron (după care un atlas trebuie să furnizeze informații asupra vitalității graiurilor, asupra raporturilor „... entre les parlers directeurs — y compris la langue littéraire — et les parlers socialement inférieurs..." [4], concepție care se resimte în conținutul chestionarului, în alegerea informatorilor pentru ALF), geografia lingvistică a făcut posibilă constatarea efectelor acțiunii limbii literare asupra graiurilor. În studiile sale de geografie lingvistică pornind de la ALF, Gilliéron va avea prilejul să constate frecvent supunerea graiurilor populare față de limba națională, care pune ordine în situațiile încurcate în care ajung primele ca urmare a fenomenelor patologice [5]. Nu este întîmplător faptul că și alți lingviști de numele cărora se leagă realizări importante în geografia lingvistică, la care ne vom referi în continuare, au tratat acest subiect. Vom cita acum doar studiul *Mundarten und Schriftsprachen in der romanischen Schweiz* [6] al lui Karl Jaberg, autor și el, alături de J. Jud, al unui atlas lingvistic.

Schițarea sumară a cadrului care precizează problematica generală a studierii influenței limbii literare asupra graiurilor populare se completează invocînd principiul că limba este un factor social, întîlnit de la F. de Saussure, dar aplicat și exploatat pînă la ultimele lui consecințe de A. Meillet [7]. Este de remarcat că aprecierea limbii de pe această poziție i-a condus pe cei doi lingviști la formulări directe cu privire la procesul pe care-l urmărim. Astfel, Ferdinand de Saussure, tratînd problemele de lingvistică geografică, are un paragraf *Langue littéraire et idiome local* [8], iar Meillet, ca să ne referim la un singur caz constată „...l'extension des langues communes est un trait frappant du monde actuel. Le français commun par exemple remplace les anciens parlers locaux qui s'éliminent" [9].

Influența limbii comune asupra graiurilor populare, studiată în alte țări de mai demult, poate și datorită faptului că a atras mai repede

---

[4] Ap. K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 19; v. și A. Dauzat, *Essais de géographie linguistique. Noms d'animaux*, Paris, 1921, care vorbește de influența limbii literare asupra graiurilor ca de un principiu director al lui Gilliéron (p. VI).

[5] Iată cîteva locuri numai din *Généalogie des mots qui designent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris, 1918, unde faptul este invocat: p. 6, 41, 50, 59, 129, 157, 158, 159, 161, 175, 200, 305. Vezi și studiile sale cu privire la patologia și terapeutica verbală.

[6] *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, Paris-Zürich-Leipzig, 1937, p. 1—35.

[7] Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 305.

[8] *Cours de linguistique générale* [2], Paris, 1922, p. 267; v. și p. 41.

[9] *Les langues du monde*, Paris, 1924, p. 9; v. și *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1928, cap. *Extension des langues communes*.

atenția prin aspectele deosebite pe care le îmbracă, n-a cunoscut încă la noi o cercetare din punct de vedere istoric, există numai studii asupra unor manifestări particulare. În articolul de față, parte a unei lucrări în care urmărim cercetarea unor aspecte istorice ale procesului, ne propunem să distingem premisele și condițiile imediate în care avea să se producă influența limbii literare asupra graiurilor populare românești. Pentru aceasta ne vom referi la cîteva momente și aspecte ale limbii române, cu scopul de a distinge factorii care aveau să favorizeze sau să încetinească această influență. Apelînd la o serie de date deja cunoscute, urmărim să schițăm *specificul limbii române* față de alte limbi romanice.

1. *Baza dialectală a limbii române.* Din romanica daco-moesică, limba populațiilor romanizate din Peninsula Balcanică și din Dacia de la începutul erei noastre, a rezultat, între secolele VII—IX, româna comună. Din ea s-au desprins, prin despărțirea acestei populații romanice, după venirea slavilor, patru dialecte [10], dacoromân, macedoromân, meglenoromân și istroromân. Vorbitorii acestor ultime trei dialecte reprezintă acea parte a populației romanizate din sudul Dunării care „... a migrat ca păstori atît spre sud-vest și vest ajungînd pînă în Peloponeș și Istria" [11]. În felul acesta, pe teritoriul pe care se vorbește astăzi limba română se află, despărțiți de ceilalți, vorbitorii unui *singur dialect*, cel dacoromân, al populației romanizate din Dacia, la care s-a adăugat o parte a populației venită din sudul Dunării. Datorită acestei situații, în epoca modernă, limba română literară va fi confruntată numai cu subdiviziuni teritoriale, puțin diferențiate, ale unui singur dialect.

Importanța acestui factor este pusă în lumină dacă ne referim la marea diversitate dialectală pe care o vor întîlni, în acțiunea lor de cucerire a întregului teritoriu național, limbile franceză, italiană sau germană. De exemplu, diferențierea care a urmat unității latinei vulgare în Galia, manifestată în secolele al IX-lea — al X-lea prin delimitarea celor trei mari grupe: *langue d'oc, langue d'oïl* și *franco-provençal*, continuată prin definirea altor trăsături regionale, dialectele gascon, normando-picard, valon, s-a accentuat spre sfîrșitul evului mediu și a continuat pînă în secolul al XV-lea [12]. În momentul pătrunderii francezei în provincii, raporturile dintre aceasta și dialectele locale vor lua aspectul înlocuirii unei limbi prin alta. În literatura de specialitate

[10] Terminologia tradițională, bazată pe criteriul genealogic, este întru totul îndreptățită pentru momentul la care ne referim.

[11] *Istoria României*, I, București, 1960, p. 797.

[12] Albert Dauzat, *Histoire de la langue française*, Paris, 1930, p. 15, 541; v. și Auguste Brun, *Parlers régionaux. France dialectale et unité française*, Paris-Toulouse, 1946, cap. *Le Moyen âge ou la France dialectale* p. 23—55; W. v. Wartburg, *Evolution et structure de la langue française* [5], Berna, 1958, p. 80—81.

franceză întîlnim comparația dintre această fază și pătrunderea latinei în Galia, termenului *romanizare* corespunzîndu-i cel de francizare [13]. În momentul *francizării* sau al *italienizării* vorbitorii graiurilor sînt bilingvi [14]. Față de această situație, procesul lingvistic care se va produce în legătură cu difuzarea limbii române literare este *împrumutul*, înțeles după teoria saussuriană, ca elementul străin introdus în sistemul limbii, definit prin opoziția față de ansamblul elementelor anterioare [15].

Așa cum am amintit mai sus, referindu-ne la unitatea dialectală de pe teritoriul României trebuie să ținem seama, mai întîi, de faptul că este vorba de situația pe care o constatăm în evoluția unui singur dialect. Chiar și așa, luînd în considerație relativa întindere a teritoriului pe care se vorbește limba română, păstrarea unității ei dialectale cere totuși o explicație pe care însă nu ne propunem s-o dăm. Vrem numai să facem o scurtă trecere în revistă a cîtorva păreri din lingvistica românească și a unor fapte aduse în discuție, urmărind să pună în lumină specificul limbii române în privința procesului pe care-l studiem.

Deși are și numeroși adversari, teoria după care granițele dialectale corespund vechilor granițe etnice este destul de frecvent invocată [16]. Pentru situația lingvistică de pe teritoriul Franței se apreciază, de exemplu, că diferențele dialectale se bazează pe „variabilitatea elementului etnic după zonele unde se amestecau, în proporții varia-

---

[13] Astfel, A. Dauzat scrie: „...le français du XIX-e siècle a repris pour son compte les moyens qu'avait employés le latin pour déraciner le gaulois ou l'ibère...", *Essai de méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans*, Paris, 1906, p. 192; v. și *La géographie linguistique*, Paris, 1922, 187, 193; A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*[2], p. 108; Oscar Bloch, *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1921, p. 2, A. Brun, *Parlers regionaux...*, p. 140.

[14] G. I. Ascoli, ap. Tullio de Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, 1963, p. 368; A. Dauzat, *Essai de méthodologie linguistique...*, p. 194; A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*[2], p. 109, 117; F. de Saussure, *Cours...*, p. 268; A. Brun, *Parles régionaux...*, p. 80, 126, 131; Wartburg, *Evolution et structure...*, p. 273; J. Séguy, *Le français parlé à Toulouse*, Toulouse, 1950, p. 82; C. Grassi *Comportamento linguistico e comportamento sociologico*, în „Archivio glottologico italiano", XLIX, 1964, 1, p. 59. Desigur, această problemă se pune, pentru Franța de exemplu, în grade diferite pentru domeniul *d'oc*, cu graiuri provensale, și pentru domeniul *d'oïl*, cu graiuri franceze și, cu alît, mai mult, pentru regiunile ale căror dialecte stau la baza limbilor literare respective, Île de France (care nu este scutită totuși de patois: A. Brun, *Parlers régionaux...*, p. 95—96; v. și Marie-Rose Aurembou, *L'évolution des patois de l'Île de France depuis les enquêes d'Edmont...*, comunicare la ultimul Congres de lingvistică și filologie romanică) sau Toscana în Italia.

[15] L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 2.

[16] Ne referim la această corespondență sub un aspect mai general, acela al raporturilor dintre ariile lingvistice și bazele lor istorice.

bile, latinii, galii, germanii" [17]. Substratul este invocat și printre factorii de diferențiere dialectală de pe teritoriul Italiei [18].

Pentru situația din România nu este de presupus, prin contrast, că unitatea dialectală ar avea la bază unitatea etnică de pe teritoriul țării. Aceasta, în primul rînd, deoarece la formarea poporului român, în afară de temelia etnică a procesului istoric pe care a constituit-o populația autohtonă (prin aceasta înțelegîndu-se populația romanizată rămasă pe teritoriul țării noastre, dacii liberi, inclusiv carpii), s-au produs amestecuri cu alte populații, dintre care o importanță deosebită o are elementul etnic și lingvistic slav [19]. În al doilea rînd, pentru că pe teritoriul pe care trăiesc românii există grupuri de populații alogene, unele dintre ele numeroase și așezate aici de timpuriu, din perioada imediat următoare formării poporului român.

Marea unitate a limbii române, manifestată prin deosebirile dialectale reduse, prin apariția independentă pe teritorii deosebite a acelorași fenomene, este explicată de Alexandru Philippide prin unitatea originară, păstrată și mai tîrziu, a bazei de articulație și a celei psihologice. Aceasta se datorește faptului că „...elementele constitutive ale lui [ale poporului român] au trăit în cea mai strînsă legătură posibilă din punct de vedere geografic și politic", că ele au constituit o „masă unică din punct de vedere geografic și politic" [20]. Cu aceasta însă trebuie să abordăm problema vechimii populației care vorbește limba română de pe teritoriul țării noastre, aspect sub care diferența dintre aceasta și limbile din vestul Europei se poate observa mai ușor.

În perpetuarea, în Italia sau în Franța, a regiunilor etnico-lingvistice de dinaintea romanizării (bazate, la rîndul lor, pe regiuni naturale), calchiate în împărțirile administrative și eclesiastice ulterioare [21] nota caracteristică este stabilitatea, uneori fixitatea, populațiilor. Dimpotrivă, factorii care pot fi invocați în favoarea unității lingvistice

---

[17] A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, p. 13; A. Brun, *Parlers régionaux...*, p. 11—16, 26; Vezi și G. Ivănescu, *La formation des langues romanes occidentales* în *Actas del XI Congresso internacional de lingüistica y filologia románicas*, I, Madrid, 1968, p. 303—310.

[18] Bruno Migliorini, *Storia della lingua italiana* [3], Florența, 1961, p. 10—14; cf. și Gerhard Rohlfs, *La struttura linguistica dell'Italia* în *An den Quellen der romanischen Sprachen*, Haale (Saale), 1952, p. 91, 100 și urm.; Tullio de Mauro, *op. cit.*, cu o discuție asupra problemei; v. p. 23, 306—308.

[19] *Istoria României*, I, p. 615, 808.

[20] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 383—384.

[21] W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ap. Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 166—167; Rousselot, *Les modifications phonétiques du langage...*, p. 348; Matteo Bartoli *Caratteri fondamentali delle lingue neolatine* în AGI, XXIX, 1937, 1, p. 13; W. v. Wartburg, *La fragmentación lingüistica de la Romania*, Madrid, 1952, p. 90—91, De Mauro, *op. cit.*, p. 208, 309—310.

de pe teritoriul României presupun mobilitatea populațiilor, care asigură, pînă relativ tîrziu, disponibilitatea teritoriului de a fi repopulat. În aceste condiții se poate ajunge la unitate lingvistică. Așa, de exemplu, pentru perioada de dinainte de romanizare, Sextil Pușcariu observa: „În sud-estul european coeziunea provincială nu pare a fi fost prea mare pe vremea strămoșilor noștri daco-geto-traci" [22]. O notă comună la susținătorii diferitelor teorii în legătură cu locul de formare a limbii române este nașterea (sau păstrarea) ei pe un teritoriu relativ restrîns (sau în anumite zone relativ limitate ca întindere) de pe care s-a extins, apoi, prin mișcările de populații, pe întreg teritoriul țării. După Alexandru Philippide, vorbitorii dialectului dacoromân au ocupat teritoriul pe care-l locuiesc astăzi prin două migrații separate sub formă de valuri [23], fapt prin care se explică existența a două subdialecte, nordic și sudic. Emil Petrovici consideră că în cadrul procesului de reromanizare a Daciei vorbitorii subdialectelor dacoromânei s-au răspîndit în văile și podișurile din interiorul și exteriorul Transilvaniei din vetre situate în munții ce înconjoară această provincie. În aceste vetre s-au păstrat limba și ființa etnică a poporului român [24]. În sfîrșit, după E. Gamillscheg și G. Reichenkron, din vetre *(Kerngebiete)* în care romanizarea fusese mai intensă și mai de lungă durată s-au produs deplasări de populații spre teritoriile locuite astăzi de români [25]. Reținem, ca notă comună, mișcările de populație spre zonele mai puțin populate, din interiorul unor zone-nucleu, favorabile unității lingvistice dar, în cazul Petrovici, Gamillscheg, Reichenkron, mai multe la număr, ceea ce ar explica diferențele lingvistice existente în cadrul dacoromânei. Pentru menținerea unității lingvistice de pe teritoriul țării noastre au fost invocate și migrațiile păstorilor români care au făcut posibile schimburile dintre diferite regiuni lingvistice și au împiedicat o diferențiere dialectală la fel de accentuată ca în Franța sau în Italia [26].

Indiferent de faptul dacă admitem una sau alta din teoriile enumerate, dacă acceptăm existența unor goluri de populație sau dacă acordăm păstoritului numai o importanță redusă (locală, în timp și ca eficiență), trebuie să recunoaștem, credem, pentru epoca la care ne-am referit, mobilitatea populațiilor ca o caracteristică pentru țara noastră, mai ales în comparație cu situația din țările din vestul Europei. De

[22] *Limba română*, I, p. 167.

[23] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, p. 389—390.

[24] *Transilvania, vatra lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", Sibiu, 72, 1941, nr. 2, p. 102—106; v. și „Dacoromania", X, 1943, I, p. 121 și urm.

[25] Ap. V. Arvinte, *Formarea limbii și poporului român în lumina cercetărilor recente*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, XVII, 1966, p. 27—28.

[26] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961; după Densusianu această unitate este destul de relativă.

aceea, explicația unității dialectale a limbii române trebuie căutată pornind de aici. Oricare ar fi această explicație, cert este că baza dialectală unitară pe care s-a format limba română constituie un factor care va avea efecte pozitive pentru ansamblul procesului pe care-l cercetăm.

2. Situația subdialectelor dacoromânei pînă la formarea unei limbi naționale. Unitatea de la baza limbii române își face simțite urmările și în privința deosebirilor lingvistice care s-au dezvoltat mai tîrziu pe teritoriul României. De fapt, trebuie să constatăm că *evoluția* graiurilor populare românești a fost foarte puțin studiată. Ceea ce ar fi de făcut în acest domeniu, în lipsa izvoarelor pentru perioada mai veche, este cercetarea textelor neliterare aparținînd diferitelor provincii, din secolele al XVII-lea—al XIX-lea. Preocupările dialectologilor români au mers mai ales în direcția analizei înfățișării dialectale a teritoriului dacoromân, acțiune favorizată mult de publicarea *Atlasului lingvistic român*. Față de numărul de trei subdiviziuni, propus de G. Weigand, sau de două, propus de Al. Philippide, o analiză mai amănuntită a faptelor de fonetică și de lexic a dus la conturarea a cinci subdialecte: muntenesc, moldovenesc, bănățean, crișean și maramureșean.

Contrazic aceste rezultate imaginea despre unitatea dialectală a limbii române, invocată pînă acum? Într-o trecere în revistă sumară, impusă de împrejurări, observăm că, de fapt, diferențele dintre aceste subdiviziuni lingvistice în privința foneticii se referă foarte rar la fapte care opun toate cele cinci subdialecte; sînt invocate frecvent trăsături care opun cîte un subdialect tuturor celorlalte (de exemplu, apariția epentetică a unui *c* într-un cuvînt ca *sclab*, în subdialectul crișean, ori palatalizarea lui *f* și a lui *v* în *s* și *z*, în subdialectul maramureșean, unele arhaisme etc.). În ceea ce privește vocabularul, deosebirile se referă mai rar la cuvinte din fondul principal lexical; se invocă păstrarea unor arhaisme, opunerea unor elemente (sau variante) provenind din etimonuri latinești diferite, prezența unor împrumuturi din limbi străine deosebite, rezultat al relațiilor cu vorbitorii acestora, dezvoltări semantice particulare etc. Deosebirile privind morfologia și sintaxa variază și ele ca importanță. În linii mari, la nume se înregistrează forme de plural și construcții ale cazurilor deosebite, unele datorate sistemului fonologic al fiecărui subdialect, la verb preferințe pentru o anumită conjugare, construcții specifice pentru unele timpuri sau moduri, variante care se datorează unor accidente fonetice. Sînt semnalate apoi diferențe privind topica și, din nou, conservarea unor arhaisme, influența unor limbi cu care româna a fost în contact în diferite regiuni etc.[27]

[27] O expunere detaliată asupra trăsăturilor subdialectelor românei (numite *dialecte*) se află la I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 66—113.

Avînd în vedere cadrul de față, nu putem insista asupra acestei probleme. Putem observa, însă, că delimitările făcute pe baza *Atlasului* au importanță pentru cunoașterea unor aspecte regionale ale limbii române, dar ele nu au contribuit în aceeași măsură și la lămurirea problemei raporturilor dintre aceste aspecte regionale, numite, pe drept cuvînt, „subdialecte" sau „graiuri locale" [28]. Aceasta deoarece, așa cum s-a mai arătat [29], au fost puse în evidență deosebirile dintre diferite zone lingvistice, în timp ce asemănările dintre anumite „subdialecte", mult mai numeroase, au fost trecute cu vederea. Pe baza asemănărilor dintre graiurile din Transilvania și Moldova, care împreună prezintă deosebiri apreciabile față de subdialectul din sud (Muntenia), este readusă astfel în discuție împărțirea propusă de Al. Philippide, susținută și de Iorgu Iordan. Pornind de la asemănări, nu facem decît să prelungim aplicarea criteriului după care idiomurile din sudul Dunării sînt considerate dialecte [30].

Trebuie subliniat că, de fapt, pe lîngă posibilitatea de a cunoaște în amănunt trăsăturile unor graiuri locale de pe teritoriul țării noastre, *Atlasul lingvistic român* avea să pună în lumină unitatea limbii române în comparație cu alte limbi [31]. Cum se explică păstrarea acestei unități pînă la crearea statului național român? Se știe că pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea românii au trăit în trei state deosebite, Muntenia, Moldova și Transilvania, datorită condițiilor specifice în care a avut loc procesul de dezvoltare feudală în cele trei provincii. Relațiile economice, politice și culturale, precum și mișcările demografice care au avut loc între cele trei țări românești constituie factori de importanță capitală în păstrarea unității limbii și poporului român [32]. Singurele subdialecte care corespund unor vechi organizări statale sînt cel muntenesc și cel moldovenesc,

---

[28] E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5, 15.

[29] Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317—346; pentru problema în discuție v. și Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 140, 194.

[30] Al. Philippide, *op. cit.*, II, p. 339; v. și E. Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române*, în SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 443.

[31] Sever Pop, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în RLiR, IX, 1933, p. 107; Sextil Pușcariu, *Prefață*, în ALR I, vol. I, Cluj, 1938, p. 11; J. Boutière, *Quelques observations sur les cartes lexicologiques de „l'Atlas linguistique de la Roumanie"*, în *Études romanes dediées à Mario Roques*, Paris, 1946, p. 194. În legătură cu acest subiect, vezi și concluziile la care ajunge G. Rohlfs, în *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Sprachgeographie*, München, 1954.

[32] Vezi volumul *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. univ. D. Berciu, București, 1968, passim.

dar ariile pe care se vorbesc ele cuprind părțile învecinate fiecăruia din Transilvania propriu-zisă [33].

Limba scrisă avea să profite de această diferențiere regională redusă a limbii vorbite. S-a constatat că există mai multe variante regionale ale vechii române literare și că prezența și evoluția lor sînt în strînsă legătură cu variantele regionale vorbite ale românei [34]. Diferențele dintre aceste variante literare (numite de Gh. Ivănescu *dialecte literare*), scrise, se păstrează, în mod necesar, la nivelul diferențelor dintre subdiviziunile teritoriale vorbite ale românei. Totuși nu se poate admite existența unei limbi literare unitare din primul secol al scrisului românesc, chiar dacă scrierile religioase au fixat un număr, crescînd, de norme (de exemplu, renunțarea la unele fonetisme simțite ca „neliterare"). Procesul a fost cu atît mai ușor cu cît aceste scrieri se adresau unor cărturari a căror limbă diferea atît de puțin. De altfel, asupra momentului de cînd se poate vorbi de o limbă română literară vom reveni mai jos.

Dar, oricît de devreme am admite respectarea unor norme în limba scrisă, au lipsit posibilitățile ca acestea să se impună unei colectivități mai mari. Faptului i s-au opus condițiile culturale și politice în care au trăit pînă în secolul al XIX-lea vorbitorii limbii române. Folosirea limbii române în scris este cunoscută abia din secolul al XVI-lea, dar va trebui să mai treacă un secol pentru ca ea să poată lua locul slavei ca limbă oficială a bisericii și a cancelariei, în Principate. Tot din secolul al XVII-lea datează aici primele texte de legi românești tipărite. Abia de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, prin tipărirea de manuale, cărți tehnice, prin școlile naționale se poate vorbi de crearea unor mijloace de culturalizare a maselor [35]. Factorul politic care a întîrziat acest proces este realizarea tardivă a unității naționale a statului român (la 1859 s-a realizat unirea celor două Principate, Muntenia și Moldova și abia în 1918, prin unirea Transilvaniei, s-a întregit teritoriul României și s-a desăvîrșit unificarea statului național român).

Așadar, se poate constata că, dacă legăturile economice, politice și culturale existente în feudalism între cele trei țări românești au influențat pozitiv păstrarea unității limbii, menținerea tîrzie a împărțirii politice a teritoriului va constitui o piedică în crearea limbii române literare și a difuzării normelor acesteia.

Comparația va reuși să scoată și mai bine în evidență specificul limbii române în privința aspectelor urmărite. In epoca feu-

[33] E. Petrovici, *Repartiția graiurilor limbii române...*, hărțile de la p. 6 și 8.
[34] Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași 1948; v. p. 80—94 și 369—374.
[35] Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 111—112; 146, 207—208, 365 și urm.

dală, limbile din Europa occidentală au avut tendințe centrifuge, de fragmentare. Divizarea feudală, accentuînd importanța limitelor geografice, a dus la conturarea unor organizații politice, sociale și economice în jurul unor centre aflate adesea în rivalitate. Pe teritoriul Franței, de exemplu, fragmentarea lingvistică, consecință a fragmentării feudale, se afirmă din secolul al XII-lea în teritoriul *d'oïl* prin existența dialectelor provinciale, mai bine caracterizate aici decît în alte grupe, și care corespund aproximativ unităților sociale și politice [36]. Legătura dintre statele feudale (uneori și diviziunile ecleziastice) și dialectele de pe teritoriul țării se poate face ușor și pentru Italia[37]. Cît despre aspectul cultural, cu care trebuie să completăm această comparație, este de amintit că un factor care a contribuit la individualizarea dialectelor în țările din apusul Europei a fost crearea, pe baza acestora, a unor limbi scrise regionale, existența unei literaturi în dialect. Astfel, literatura franceză este, pînă în secolul al XV-lea, net dialectală. Primele opere literare sînt scrise în dialectele vorbite în Champagne, Picardie, Normandie. Abia după stingerea unor centre intelectuale ca Troyes, Arras, Rouen, avea să se impună Parisul, la sfîrșitul secolului al XIV-lea [38]. Faptul avea să se producă o dată cu începutul procesului de centralizare a statului francez, care va imprima alt sens evoluției idiomurilor de pe teritoriul Franței.

3. Începuturile influenței limbii literare asupra graiurilor populare românești. Cu privire la momentul de cînd se poate vorbi de o limbă literară românească există mai multe păreri[39]. Pentru faptul pe care-l urmărim, influența limbii literare asupra graiurilor în faza pe care o reflectă ALR, singura pe care o putem lua în discuție este limba literară care s-a născut o dată cu națiunea română[40]. Ea reprezintă o Κοινή realizată prin integrarea celor două variante regionale ale limbii literare, vorbite de oamenii culți din București și Iași înainte de Unire [41]. Factorul politic, realizarea unității naționale, cu urmările sale, reprezintă condiția esențială a difuzării normelor limbii literare

[36] A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, p. 542; v. și A. Brun: „...il y a une France dialectale qui est un autre nom de la France féodale...", *Parlers régionaux...*, p. 149; v. și p. 23—24, 26.

[37] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, p. 33—34; G. Rohlfs, *La struttura linguistica dell'Italia*, loc. cit., p. 91 și urm.; Tulio De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, p. 21—26. Asupra cauzelor limitelor dialectale v. și E. Coseriu, *La geografia lingüística*, Montevideo, 1956, p. 25—26.

[38] A. Dauzat, *op. cit.*, p. 542—543; v. și A. Brun, *op. cit.*, p. 43—44, 64, 149; Wartburg, *Évolution et structure...*, p. 85—88; pentru dialectele literare italiene v. De Mauro, *op. cit.*, p. 32—33.

[39] Vezi G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii române literare*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", S. III, t. III, 1957, p. 81—91; v. și Rosetti-Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, p. 15 și urm.

[40] Vezi Iorgu Iordan, LR, III, 1954, 6, p. 67—70; v. și Al. Philippide, *Principii de istorie a limbii*, Iași, 1894, p. 9.

[41] E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 61, 78.

în graiuri. Existența unor începuturi ale limbii naționale înainte de formarea statului român național [42], putea să aibă, în lipsa centralizării statului, numai urmări limitate pentru evoluția limbii române moderne și să fie aproape lipsită de consecințe sociale. Pentru comparație, avem exemplul Italiei, unde o limbă literară „panitaliană", florentina, exista începînd din *Trecento*. Lipsindu-i însă condițiile difuzării în pături mai largi ale populației, limba literară italiană de pînă la 1861 era, ca limbă a scriitorilor și a societății cultivate, în situația de a fi socotită drept o limbă moartă [43].

La aceeași concluzie ne conduce considerarea situației opuse, întîlnită în Franța. Lupta împotriva inovațiilor populare, fixarea limbii, care devine model pentru burghezie și pentru păturile de jos, și pătrunderea limbii franceze pe întreg teritoriul țării sînt rezultatele centralizării statului în perioadele corespunzînd francezei medii, clasice și contemporane. Așadar, efectelor de diferențiere lingvistică ale diviziunii feudale și ale prestigiului cultural al dialectelor avea să li se opună, foarte devreme în raport cu alte țări din Europa, tendința de subordonare față de limba națională. Părăsirea dialectului de către literați și de către clasele suprapuse îl va lipsi de prestigiu cultural și social. Dialectele se descompun, cad la rangul de graiuri și astfel sînt deschise căile pătrunderii limbii literare[44].

Întrucît acea οἰκνή bucureșteană, care stă la temelia ei, a luat naștere după Unire prin contactul direct din capitala țării dintre intelectualii munteni, moldoveni și transilvăneni, limba română literară are la bază trăsături fonetice și morfologice aparținînd tuturor graiurilor românești (muntenești, moldovenești etc.)[45]. De aici rezultă că: a) în raporturile cu graiurile populare ea nu va apărea pentru acestea din urmă ca o *altă limbă*[46] (așa cum se întîmplă în alte țări); b) supunîndu-se normelor ei, vorbitorii *tuturor graiurilor* trebuie să părăsească fonetisme, fapte de gramatică și cuvinte regionale. Vorbitorii graiurilor românești, confruntați cu limba literară, se află, după cît ne-am putut da seama, aproximativ în aceeași situație cu francezul sau italianul care,

---

[42] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* [2], București, 1956, p. 12.

[43] De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, p. 27—29, 32, 207.

[44] A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, p. 90—91, 111, 126, 543; v. și Auguste Brun, *La langue française en Provence de Louis XIV au Félibrige*, Marseille, 1927, p. 8, 39; id., *Parlers régionaux...*, p. 7, 58, 84, 89, 143; Wartburg, *Évolution et structure...*, p. 122.

[45] E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, p. 60, 78; G. Istrate, *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", S. III, t. VI, 1960, fasc. 2, p. 70, 77.

[46] Iată ce nota Karl Jaberg cu prilejul unei anchete din 1929 a membrilor Muzeului limbii române la Feleac (Cluj), la care a luat parte: „Je näher die Mundart der Sprache des Fragers — und hier sind die mundartlichen Merkmale nicht sehr ausgesprochen —, desto schwieriger ist es für den Auskunftgeber, mundartliche und schriftsprachliche (oder städtische) Formen auseinanderzuhalten"; *Tagebuchblätter*, în *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, p. 121.

părăsindu-şi dialectul, foloseşte o franceză sau o italiană regională, aspect al limbii comune care se resimte de fonetisme, lexic şi calcuri sintactice regionale[47].

Aspectele particulare ale procesului influenţei limbii literare asupra graiurilor datorate condiţiilor speciale în care s-a format limba şi au evoluat, pînă în epoca modernă, subdiviziunile ei teritoriale, pe care am încercat să le distingem comparînd situaţia de la noi cu cea din Franţa şi Italia, sînt de natură să atragă atenţia asupra importanţei studiului istoric al problemei.

Influenţa limbii române literare asupra graiurilor va începe să se exercite, mai întîi în cele două Principate-Unite şi, după 1918, pe întreg teritoriul României în condiţii diferite într-o oarecare măsură, corespunzînd fazelor în care se găsea statul capitalist român, tradiţiei culturale şi situaţiei lingvistice ale populaţiilor din fiecare provincie. Neputîndu-ne opri aici pentru a face distincţiile ce ţin de un studiu special al problemei, vom observa numai condiţiile generale. Ocupaţia de bază a celei mai mari părţi a locuitorilor era agricultura, în care mijloacele tehnice avansate pătrund numai la nivelul marii proprietăţi. Cea mai mare parte a locuitorilor trăiau în mediul rural; un mare număr dintre aceştia erau analfabeţi. Contactul cu limba literară se datora relaţiilor cu administraţia de stat, serviciului militar, dezvoltării mijloacelor de transport şi comunicaţie, contactului cu justiţia, schimbărilor petrecute în felul de a se îmbrăca şi, desigur, progreselor în şcolarizare, în difuzarea cărţilor, ziarelor etc. Datorită împrejurărilor particulare în care se producea acest contact (funcţionarii puteau fi şi ei localnici, în timpul serviciului militar soldaţii se găseau între vorbitorii aceluiaşi grai sau ai altui grai regional etc.), rezultatele sînt limitate. Pe baza unor cercetări parţiale, observăm că influenţa limbii literare se face simţită la început mai ales în lexic.

Atlasul lingvistic român este sursa care permite studierea influenţei limbii literare asupra graiurilor populare româneşti în această primă fază a procesului, de la începuturi şi pînă în anii celui de al doilea război mondial. În această perioadă, condiţiile politice, economice şi culturale ale ţării noastre nu au cunoscut, în comparaţie cu perioada care avea să urmeze, schimbări calitative.

---

[47] Probleme ale limbilor regionale discută A. Dauzat, *Essai de méthodologie linguistique...*, p. 194; Auguste Brun, *La langue française en Provence...*, p. 152; *Le français de Marseille*, Marseille, 1931 şi J. Séguy, *Le français parlé à Toulouse*, ultimele două consacrate în întregime unor franceze regionale, B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*[3], p. 674; De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, p. 123—129, 372—404. Transferarea obişnuinţelor fonetice moştenite din limba naturală, dialectul, în pronunţarea francezei, reprezentînd „accentul", este considerată de A. Brun, *Parlers régionaux...*, p. 137—138 şi J. Séguy, *op. cit.*, p. 10, 17, ca o manifestare a *substratului*. Regretăm că pentru franceză nu am putut consulta şi alte lucrări, mai noi.

O cercetare asupra domeniului celui mai sensibil la înnoire al limbii, vocabularul, pe baza Atlasului, permite cunoașterea pătrunderii neologismului, comparativ, în toate grupurile onomasiologice ilustrate de Atlas. Urmare a faptului că întrebarea a fost pusă *indirect* [48] și că s-a notat răspunsul *spontan* [49], al informatorilor, pe baza lui putem cunoaște actul individual al subiectului vorbitor [50]. Astfel, în legătură cu neologismul, în afară de aspectele formale, putem aprecia locul pe care acesta îl ocupă în structura vocabularului graiurilor, lucru pe care l-am încercat studiind neologismul din terminologia agricolă românească.

Comparația, chiar numai cu o limbă sau două, ne arată deosebiri frapante în procesul influențării graiurilor de către limba comună. Alături de țări în care procesul e vechi de secole, cum ar fi Franța sau Spania [51], găsim altele în care el este relativ recent (Italia sau România). Roma ne oferă situația aparte a unei capitale care a acceptat un dialect ce nu era al său și a devenit focarul de răspîndire al acestuia, promovat la rangul de limbă națională [52]. M. Gukhmann, analizînd situația limbii germane, trăgea, pe bună dreptate, concluzia că raportul limbă literară — dialect este o problemă specială pentru fiecare limbă în parte [53]. Studierea mai îndeaproape a procesului, chiar cît s-a realizat pînă în prezent, ne arată însă, la un anumit nivel, și numeroase asemănări. De exemplu, căile pătrunderii limbii literare sînt aceleași peste tot, ca și reacțiile vorbitorului față de inovație. Fonetica și morfologia sînt compartimente care rezistă mai mult acțiunii nivelatoare a limbii literare.

Problema relațiilor dintre graiuri și limba comună se dovedește a fi nu numai una dintre cele mai importante, cea mai importantă poate [54], a studierii graiurilor populare, dar și o problemă importantă a istoriei contemporane a limbii.

În încheiere, trebuie să menționăm că în lucrarea de față am schițat doar o scurtă trecere în revistă a cîtorva dintre problemele

---

[48] Sextil Pușcariu, *Prefața* la ALR I, t. I, p. 11.

[49] Sever Pop, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, loc. cit., p. 90.

[50] K. Jaberg, *À propos de A. Griera*: „...ce que l'Atlas nous donne, c'est le parole", în *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, p. 226; v. și Iorgu Iordan: „Atlasul lingvistic ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu, punîndu-ne în situația de a asista la munca grea și obositoare a limbajului omenesc", în *Lingvistica romanică*, p. 160.

[51] Alonso Zamora Vincente, *Dialectologia espanola*, Madrid, 1960, p. 9.

[52] B. Migliorini, *Dialetto e lingua nazionale a Roma*, în RLiR, IX, 1933, p. 374—380; pentru situația Romei, v. și De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, p. 28—29, 320, 394—397.

[53] *Langue littéraire et dialecte*, în *Communications et rapports du Premier Congrès International de Dialectologie Générale*, I, Louvain, 1964, p. 287.

[54] Oscar Bloch, *La pénétration du français dans les parlers de Vosges méridionales*, p. 1.

teoretice preliminare ridicate de studierea influenței limbii literare asupra graiurilor românești, pe baza materialului oferit de *Atlasul lingvistic român*. În cursul tratării acestui subiect, ele vor fi adîncite și completate cu altele, pe care nu le-am putut lua în discuție aici. Pentru toate, detaliile vor fi precizate cu ajutorul bogăției de necrezut de fapte și sugestii pe care le găsim în Atlas, la cercetarea lui amănunțită.

Așa cum am mai anunțat, am urmărit să subliniem specificul limbii române în privința procesului studiat, printr-o comparație cu franceza și italiana. În cursul acesteia, departe de a face abstracție de deosebirile de diferite aspecte și grade dintre cele trei limbi, le-am folosit pentru a preciza diferențele și, în ciuda aparențelor, asemănările dintre aceste limbi în privința unui proces pentru care factorii extralingvistici au o importanță așa de mare.

L'INFLUENCE DE LA LANGUE LITTÉRAIRE SUR LES PARLERS POPULAIRES ROUMAINS. PRÉMISSES

RÉSUMÉ

Le problème des rapports entre la langue littéraire et les parlers populaires, qui a été remarqué dès les débuts de la recherche scientifique sur les dialectes, se pose avec plus d'acuité de nos jours. Cette recherche a été favorisée par la vue d'ensemble sur les parlers d'une langue, que la géographie linguistique a rendue possible et, aussi, par l'orientation de l'école linguistique française vers l'étude des aspects actuels de la langue, dans l'évolution de laquelle une grande importance a été accordée au facteur social.

Les conditions spécifiques, dans lesquelles a lieu l'influence de la langue littéraire sur les parles populaires roumains, sont les résultats de la façon dont s'est formée et a évolué la langue roumaine. Ainsi, le roumain, étant formé sur la base d'un seul dialecte, le dacoroumain, à l'époque moderne la langue littéraire sera confrontée seulement avec des divisions territoriales issues de ce dialecte. Bien que parlés dans des provinces qui ont constitué ou ont appartenu à différents États féodaux, entre les sous-dialectes du roumain ne se sont développées que de petites différences, en vertu de nombreux liens économiques, politiques et culturels existant entre ces provinces. Dans ces effets on ressent l'unité qui est à la base de la langue roumaine, et dont *l'Atlas linguistique roumain* fera ressortir la conservation.

Le maintien tardif du morcellement politique du territoire de la Roumanie (l'Union des deux Principautés, la Valachie et la Moldavie, a eu lieu seulement en 1859 et le complètement du territoire national, en 1918) a constitué un obstacle pour la fixation du roumain littéraire moderne et, surtout, pour la diffusion des règles de celui-ci, dans les conditions que seul un État centralisé pouvait offrir.

La comparaison avec le français et l'italien, faite par l'auteur, prouve que le rapport langue littéraire — dialecte constitue, comme on l'a déjà montré, un problème spécial pour chaque langue.